

SPANNRAFT MARCELLINA

Rejtett és leleplezett érzelmek Jókai Mór A lélekidomár című regényében

Ami az állatszeldítő a fenevadak ketrecében, ami a hindu kígyóbíró a csúszómászói között, ami a lóidomár a fék nem szokta szilaj ménnel szemben: – az a „lélekidomár” a lelkes állatok világában.¹

ELŐSZÓ HELYETT

„Amennyiben [...] a Jókai-művek nemcsak a mindennapos olvasás repertoárjából kerülnek ki, hanem az intézményes átörökítés áramlásából is, akkor a kollektív emlékezet közvetítésének, s ezen keresztül a nemzeti-közösségi identitás formálásának egy fontos médiuma hallgat el.”²

BEVEZETŐ

A lélekidomár című regény néhány évvel a szerző első feleségének, Laborfalvi Róának elvesztése (1886) után, és második házasságkötése (1899) előtt született. 1888–89-ben, egyazon évben az *Utazás egy sírdomb körül*³ című kisregényével.

A fenti tényeket azért érdemes felidézni, mert az író *A lélekidomár* főhősét, Lándory Bertalant nem csupán Lukács Móric és gróf Ráday Gedeon alakjáról mintázta,⁴ hanem főhőse történetébe beleszötte saját házasságának, saját veszteségmegélésének mozzanatait is. Talán nem merészség ezért a regényt a gyászfeldolgozás, a „gyászmunka” folyamatában is értelmezni.

Az irodalmi mű emlékezhely is a Jókai-életműben.⁵ A regény idejében ugyan már a kiegyezés korában, 20 évvel a forradalom és szabadságharc után járunk, a kollektív traumafeldolgozás a kiegyezés felszíne alatt, a mélyben (még) nem történt meg. Sérelmek, sebek, elhallgatások, sérült narratívák jellemzik ezt a korszakot. S a nemzet sebei – kibeszélés híján, elfojtott, sérült narratívák következményeképpen – a mai napig nem gyógyultak be teljesen. *A lélekidomár* nem csupán az egyéni veszteség, hanem egy súlyos, kollektív trauma differenciált elbeszélése is egyúttal, mely a magyarság nagy, 1849-es veszteségének megértéséhez, a veszteség feldolgozásához vezető útnak is fontos lépése.⁶

A vizsgált Jókai-regény két nagyobb egységből áll, bár a két részt formálisan nem választja külön Jókai. „A történet kibontakozó lélektani íve [...] Godiva⁷ [...] halálával

megtörik.”⁸ Ennek értelmében az elemzés sem foglalkozik a regény későbbi, kalandos bonyodalmaival.

Jókai „tudatosan kísérletezett az emberi személyiséget, sorsot mozgató erők feltérképezésével. A *lélekidomár*ban mintha kifejezetten reflektálttá válna ez a törekvés.”⁹

A CSELEKMÉNY SUMMÁJA

Lándory Bertalan a belügyminiszter megbízásából gyanús pénzmozgások nyomába ered. Traumhold bankár jóhiszeműen belekeveredett egy pénzügyi bűnügybe, ezért a szegény elől öngyilkosságba menekül. Ezt inasa, Péter segítségével gyilkosságnak álcázzák, hogy leánya, Godiva megkaphassa apja biztosítási pénzét. A lány kérésére Lándoryt nevezik ki Godiva gyámjának. Az ügyes kezű, jó szemű lány Münchenben tanul rajzolni, majd meglátogatja gyámját annak birtokán. Lándory nővérének, Saroltának a halálát követően, hamarosan feleségül veszi Godivát a korábbi gyámapa. Nem sokkal később Godiva súlyosan megbetegszik. A pár orvosi javaslatra elutazik Capri szigetére. Itt két évet töltenek a fiatal házaspár, Godiva haláláig. Ezután Lándory visszatér hazájába, s végső nyugalomra helyezi feleségét a családi kriptában.

A REGÉNY HÁROM KÜLÖNLEGES „MEGFIGYELŐJE”

A főhős: Lándory Bertalan

„Ami az állatszeliidító a fenevadak ketrecében, ami a hindu kígyóbüvölő a csúszómászói között, ami a lóidomár a fék nem szokta szilaj ménnel szemben: – az a „lélekidomár” a lelkes állatok világában. Új szó, rossz szó; de nincs más.”¹⁰ – kezdi regényét az elbeszélő.

„Lándory alakjában egy különleges emberismerő képességekkel megáldott figura kerül a középpontba, aki egyszerre szemléli kívülről, szinte passzív hősként más emberek sorsalakulását, miközben megéli (elszenvedi) a sajátját is.”¹¹

„Biológiailag vagyunk beprogramozva a társas életre, és folyamatosan figyeljük egymás emocionális utalásait, melyek segítségünkre lehetnek a későbbi interakcióinkban.”¹² – írja Molnár Péter.

A kiegyezés utáni évek is tele vannak még bizonytalansággal, gyanakvással. Fontos szerephez, hatalomhoz juthat ebben az időszakban az, aki rendelkezik a megfigyelés, helyes értelmezés és meggyőzés képességével. Lándory mindezekkel a képességekkel rendelkezett, s ezen felül még kitartó, becsületes és fáradhatatlan is volt. A belügyminiszter ezért őt bízta meg sok kétes, jobbára politikai bűncselekmény alapos kivizsgálásával.

A nevető kisasszony: Godiva

A regény másik kiváló megfigyelője a lélekben magányos, harsány és gúnyos ifjú hölgy, Traumhold bankár lánya, Godiva.

„A legfőbb vonzerőt képezte a Traumhold szalonokban mindenestre maga a házikisasszony, a szép Godiva, vagy ahogy a bécsiek hívták: „a nevető kisasszony.”¹³

„Aki csak közelített hozzá, mindenkinek egyszerre megtalálta a gyöngö oldalát: a hiúságát, a félszégességét, a vesszőparipáját, s nem irgalmazott senkinek. S nemcsak a szavaknál maradt; hanem még tettekre is vetemedett.”¹⁴ Karikatúrákat, vitriolos gúnyrajzokat készített a társaság tagjairól, melyeket egy albumban őrzött.

A bankár inasa: Kalthahn Péter

„A Péter volt az urának a legjobb tanácsadója. Ő tudta *taksálni az embereket*. Önála nem használt tengerivida-prémes felsőkabátot hagyni hátra a vestibule-ben, sem a parfümözött bankjegy borralaló. Ő azért megsúgta a gazdájának: „Ez az úr szélhámos; őrizzük tőle ezüstünket!” Hosszú haj, mandzsettákból kilógó kezek, rosszul felkötött nyakraló nem csalta meg: „Ez nem művész, csak hegedűreszelő; őrizzük tőle a füleinket.” S akárhányszor jöttek oda délcegen kikent-fent daliák, némelyik pretentiosus egyenruhában, akiknek a címeres névjegyét mikor az ezüsttálcán átnyújtá az urának Péter, a fél szájszegletéből azt dörmögte hozzá: „Tolvaj. Őrizzük tőle a kisasszonyunkat.”¹⁵

Péter minden képességét, tapasztalatát szeretett ura és Godiva érdekében működteti és mozgósítja. Olyan mértékben éli meg, érzi át munkaadója kétségbeesését, hogy a felindulás jelei rajta szemmel láthatóan is megfigyelhetők. „Péternek minden tagja elkezdett reszketni, sűrű haja szétborzadt az ijedelemtől. Majd ismét a düh vett erőt rajta.”¹⁶ – olvashatjuk a regény lapjain.

Péter a szabadságát is kész gondolkodás nélkül feláldozni ura becsületéért, s azért, hogy Godiva apja halála után is megtarthassa személyes vagyonát, apja életbiztosítását. A gyilkosságnak álcázott öngyilkosság után el is fogják, börtönbe is kerül, s komolyabb szerephez a mű második részében jut Lándory Bertalan inasaként.

Godiva így jellemzi Pétert Lándorynak: „A becsületesség, a hűség mintaképe, olyan, mint azok az ezeregyéjszakai mesebeli dzsinnek, akik csak arra vannak teremtve, hogy az uraiknak szolgáljanak, s mindig csak jót tegyenek.”¹⁷

LÁNDORY ÉS GODIVA AMBIVALENS KAPCSOLATA

Lándory Bertalan másodmagával, inkognitóban érkezik Traumhold bankár estélyére, hogy nyomozás keretében kivizsgálja a bankár tevékenységét és pénzügyi tranzakcióit. A vidám társaság nem, csupán Traumhold különleges „szimatú”, hűségese inasa veszi észre, hogy a váratlanul érkezett urak egyike sem az, aminek látszik, s aminek mutatja magát.

Lándory hamar átlát a Traumhold lány társasági modorán. „Kitalálja annak a gondolatját, akivel beszél; azt a gondolatot, amit az elmondott szó gondosan rejteget. Eléje kerül a szándéknak, s kihallgatja a titkos vágyakat.”¹⁸

Egy rövid beszélgetés elég ahhoz, hogy Bertalan és Godiva ráismerjenek több közös vonásukra. Később is elég szótlánul egymásra tekinteniük, hogy kiolvassák

egymás szeméből, mit érez, mire gondol a másik. „Kezeiket nyújták egymásnak; és aztán csak néztek egymás szemébe. És egy szót sem szóltak. Dehogynem szóltak! Beszéd volt az, hosszú, érthető beszéd, amely egyik szemnek a sugarán át a másikba átfolyt: a minden természeti csodaelemek legfelségebbje! Hatalmasabb erő a vilanyalnál, a melegnél, a világosságnál, a hangnál. Együtt egymaga mind a négy. Hol az a természettudós, aki azt meg tudja nevezni?”¹⁹

A bankár végzetes lépése, gyilkosságnak álcázott öngyilkossága ugyanakkor áthidalhatatlannak tűnő ellentétet teremtett közöttük. Mikor Lándory értesül arról, hogy Godiva kérésére őt jelölték ki a leány gyámjának, így morfondírozik magában:

„Micsoda bizarr ötlet ez attól a leánytól? Miféle lélektani talányban keresse ennek az indokát? Godiva nagyon jól tudhatja, hogy az egész szerencsétlenségnek, mely házukat romba dönté, s atyját a romok alá temette, Lándory megjelenése volt az okozója. Mért választa mégis őt gyámjául? Olyan nagy-e a bizalma hozzá? Vagy valami démoni bosszúllása egy eltiport teremtésnek: „Ha elrontottad a sorsomat, már most vedd a kezedbe; ha idejöttél, hogy lassú halállal megölj, nézd végig a halálos agóniámat.”²⁰

Lándory és Godiva nem csupán két, különleges megfigyelőképességgel és kritikai megközelítéssel rendelkező ember, hanem e képességeik el is távolítják őket a többiektől,²¹ s így szinte természetes is összekapaszkodásuk. Házasság ugyanakkor csak akkor lesz gyámapa és gyámleány kapcsolatából, amikor már nemcsak Godivának van szüksége Bertalan pártfogására, hanem Lándorynak is Godivára: Saroltának, a Bertalant egész életén át alázatosan szolgáló, feltétel nélkül és feltön szerető nővérenek a halála után.

Godiva egy szempillantás alatt lemond művészi ambícióiról, saját életének kiteljesedéséről. Ehelyett hálából, s talán az elszigetelődéstől, a meg nem értettségtől való félelemből a gyámapa felesége lesz, felveszi Sarolta szerepét. Lándory pedig becsületből és büntudatból kéri meg gyámleánya kezét. Inkább kölcsönös tisztelet és egymásra utaltság, mint szerelem a házasságuk forrása. A lelkek különös rokonsága, ami első találkozásuktól Godiva haláláig átjárja kapcsolatukat, amire újra meg újra rácsodálkoznak, hogy szinte szavak nélkül is értik egymást. Ugyanakkor nem zárhatjuk ki azt sem, hogy Godiva cselekedetei mögött a hála és az önfeláldozás mellett öntudatlanul ott munkál a bosszú is. Lándory sejtése szerint: „ha idejöttél, hogy lassú halállal megölj, nézd végig a halálos agóniámat.”²²

A LÁNDORY-MÓDSZER

„Te botanikusa voltál az emberi vétkeknek. Úgy ismered a válfajaikat, mint Linné a maga huszonöt speciesét.”²³ – fogalmazza meg Lándoryról a belügyminiszter. A „címalak” önmagát pedig futrinkához hasonlítja egy kerti séta alkalmával, melyen a gyámleány Godiva is részt vesz.

A férfi rátermett és kíméletlen igazságkeresőként és bűnüldözőként éli mindennapjait, ezért magányos, ezért nem érkezik házába látogató, ahogyan egy hóhér

házába sem.²⁴ (Ezzel magyarázza Godivának a társaság hiányát a vidéki birtokon.)²⁵ „Mit keressek én a nagyvilági társaságokban? Olcsó, szerződéses magasztalásokat? Két ember összejön egymással, az egyik feldicséri a másiknak az érdemét, a másik cserébe az egyikét. Senki sem mond egymásnak igazat.”²⁶ – fakad ki Godivának Lándory.

Később egy „természetrajzi allegóriával próbálja megvilágítani, mi is a kötelessége, hivatása az emberek között: „Az a hernyó, melyet a futrinka kínoz, a bogárvilágban a legveszedelmesebb gonosztevő. Egyetlenegy képes egy szép fiatal csemetét megölni. Befúrja magát a kérge alá, onnan körül az egész kéreg alatt, utoljára az élőfa beléig: mire az elszárad.”²⁷ „A futrinka ráles, mikor kidugja a lyukon a fejét. Akkor egyszerre elkapja a két szájkapcsával, s elölvonszolja az odújából.”²⁸

Bár a legkülönbözőbb társaságok tagjai Lándory különleges képességeit Lavater²⁹ tanulmányozásának tulajdonítják, Főhősünk nem a „fizionómiát”, hanem a kommunikációt, elsősorban a szándéktalan, önkéntelen jelzéseket figyeli meg, ezekből von le következtetéseket, ezek segítik a beszélgetések, kihallgatások eredményes vezetésében. „Lát szívet és lelket – a börtönök sötétjén s az úri termék csillogó ragyogásán keresztül.”³⁰ – írja a „címalakról” a szerző.

„Nehéz volt a szemeknek a tekintetét kiállni. Mikor azokat kerekre felnyitotta, olyan zöldeknek látszottak, mint a zavaros tenger felszíne, s valami rejtett tűz leskelődött azoknak a fenekén. S nem lehetett megszabadulni a tekintetétől: oda kellett nézni a szemébe. Ha pedig lesüllyeszté nagy, sötét pilláit félig a szemekre, akkor azok olyan kékeknek tűntek fel, mint a tenger mélysége, s az embernek a szíve megkönnyebbült, ha így nézhetett beléjük.”³¹

A tekintetnek fontos szabályozó szerepe van, „ugyanis a kommunikációs folyamatbizonyos epizódjaiban a mimika mellett a tekintet hordozza leginkább a befolyásoló jelzést.”³² – állapítja meg Buda Béla. A tekintetkommunikáció gyakran önkéntelen, vagyis metakommunikatív. A jó megfigyelő sok mindent megállapíthat a tekintet irányából, a pillantások gyakoriságából és időtartamából, ahogy a pislogás változó gyakoriságából és a pupilla nagyságának változásaiból is. Az önkéntelen jelzések bepillantást engednek az interakciós partner valódi érzelmeibe és gondolataiba, akárcsak a mikro arckifejezések.³³

„– Önről azt mondják, hogy az embereknek a gondolatjaiban tud olvasni. Bűvészet ez?”³⁴ – kérdezi Godiva Lándorytól első találkozásuk alkalmával. „– Nem. Jórészt tapasztalás. Hosszas ideig kellett azzal foglalkoznom, hogy olyan embereknek a titkait napvilágra hozzam, akiknek nagy okuk van azokat elrejtegetni.”³⁵ – feleli a férfi.

Lándory Bertalan minden közvetlen emberi kommunikációban elsősorban a szemével, tekintetével tájékozódik, s elsősorban mások arcának rezdüléseire, tekintetükből kiolvasható változásaira figyel. Arcvonásainak változásait Godiva is észreveszi, gyakran szavakra sincs szükségük ahhoz, hogy megértsék, átérezzék a másik gondolatait.

A regény vizsgált fejezeteiben az alábbi, az arcokról, illetve a tekintetekből kiolvasott érzelmeket nevezi meg az elbeszélő: bánat, szemrehányás, fájdalom, meglepetés, ámulat, büszkeség, megrendülés, komolyság, szomorú érzékenység, diadal, fölényesség, szájalom, kétkedés, dac, bizalom. Olvashatunk epedő, sóvárgó, hódoló pillantásokról, bókoló, édeskés arcokról. Godiva pirulásával és „szemlesütésével” árulja el szégyenérzetét, Traumhold bankár sötétvörössé váló arcáról olvashatja le Lándory az erős felindultságot. Az elbeszélő Lándory szemével még a mosolyokat is képes megkülönböztetni. A mosoly nem csupán a vidámság jele lehet, van például keserű mosoly is.

GODIVA SORSA: MINTÁK ÉS ELŐKÉPEK

A regény vizsgált részében három halálesettel találkozunk: Traumhold bankár gyilkosságnak álcázott, öngyilkosságával, Lándory Bertalan nővérenek természetes halálával és Godiva természetesnek tűnő „meghívott halálával”.

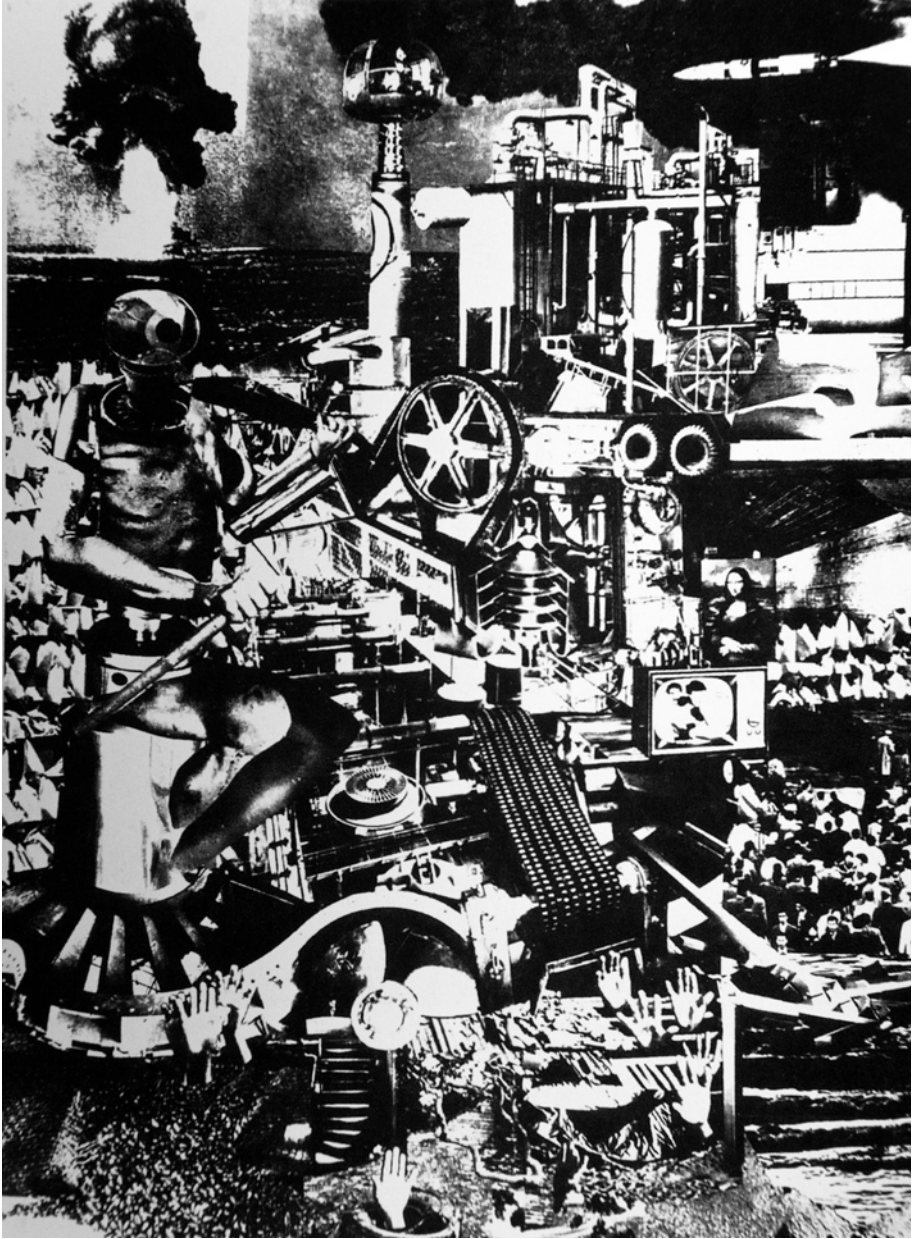
„Az öngyilkosságokkal foglalkozó kutatások egyik felfedezése egy másolási mechanizmus, a „Werther-hatás.”³⁶ A másolási mechanizmushoz ugyanakkor nincs szükség külső médiumra, könyvre vagy filmre stb. Elég, ha a kollektív tudattalanban ott rejlő mintát felerősíti saját, személyes tudattalanunk.³⁷ (Olykor a családtörténetben markánsan megjelenő, ismétlődő mintáktól is nehéz a szabadulás. A végzet erejével hathatnak ránk.³⁸ Ez Godiva halálba menekülésében is szerepet játszhatott.

„Az álmok, az intuíciók, az előérzetek, a paralelizmusok, a szinkronicitás és az ima teremtő erejének jelenségeit”³⁹ gyakorta megtaláljuk a Jókai-regényekben. Ezek többnyire mintázatbeli hasonlóságokat mutatnak a művekben zajló cselekményekkel, vagy akár ezek mitikus előképeivel. Az érzékeny olvasó így észrevétlenül ráhangolódik a karakterek, archetípusok mozgatórugóinak mélyebb megértésére.

Godiva halálát sem tekinthetjük váratlan, véletlen eseménynek. A két első halál, az apa és a sógornő halála katalizátor szerepet játszott Godiva halálában. „Az öngyilkosság majdnem mindig az élettől való félelemből történik.”⁴⁰ Bár Godivát tüdőbaj vitte el, a minták és halálvágya bizonyára hozzájárultak halálos betegsége kialakulásához.

A gyilkosságnak álcázott öngyilkosság sem menti meg Traumhold bankár jó hírét és becsületét. Apja elvesztése után Godiva földönfutóvá válik, a régi rokonok, ismerősök pedig hátat fordítanak neki. A fiatal nő egészen magányossá és védtelessé válik. Olykor tudatában van végső kétségbeesésének, sőt nemegyszer ki is mondja halálvágyát, míg végül be is következik a „meghívott halál”. (Különös ez, hiszen édesapja haláláról csak később tudja meg, hogy a bankár valójában önkezével vetett véget életének.)

Először kétségbeesésében fakad ki az árva leány leendő gyámjának: „Szegény apám temetésénél egyedül voltam a gyász kíséret egész a kriptajtóig. Azt az egy „birtokunkat”, ahol atyám és anyám nyugsznak egymás mellett, nem foglalhatták le. Még van ott egy harmadik hely is. Elhagyott az egész világ.”⁴¹

„A haláleseményt követően a gyászolót megrohanja és eltölti a fájdalom. Képtelen mással foglalkozni, mint a szomorú eseménnyel és a halott személyével.⁴² Ribár János *totális tehetetlenség*nek nevezi ezt az állapotot.⁴³

Az öngyilkosság veszélyét gyakran megelőzi egyfajta „élethelyzeti krízis – veszteségek, csapdahelyzet, reménytelenség” – állapította meg egy előadásában Buda Béla.⁴⁴ A trauma-feldolgozás, a gyász munka megélésének elmaradása, a családottság és kibeszélhetetlenség vezethet maladaptív megoldásokhoz, elindíthatja a szenvedőt az önfelszámolás útján.

(Tudjuk, Jókait milyen mélyen érintette az öngyilkosság gondolatköre. E „toxikus” családi mintának egész könyvet is szentelt, a *Mire megvénülünk* című regényét. Az *Utazás egy sírdomb körül* című művében pedig a dolgozósobájának falán látható portrék tulajdonosainak élettörténetén, önfeláldozó/önfelszámoló életvégen elmélkedik.)

Másodszor karácsonykor, egy vidáman, Lándory és egy kisgyermek társaságában eltöltött este után kísérti meg Godivát a halálvágy. A gyámapa mielőbbi költözést javasol az egészségtelen művészlakásból: „Arra kérem, hogy költözzék ki ebből a hideg, nyirkos szállásból; mert ön itt mellbajt fog kapni. Gyógyíthatlanná váló mellbajt. Érti? Godiva rábólintott a fejével. És magában gondolá: „Gyógyíthatlan mellbajt? Akkor itt maradok”⁴⁵

Harmadszor Bertalan nővérének, Saroltának a halála után kísérti meg a halálvágy. A halál éjszakáján felidézi az együtt töltött hónapokat, majd így fakad ki: „Milyen könnyen adják a halált.”⁴⁶ Máshol így fogalmazza meg Godiva érzéseit az elbeszélő: „elnézte merengve azt a megdicsőült arcot. Egy mártírnak az arcát; aki egész életén át csak szenvedett, anélkül, hogy tudta volna, miért. S azt gondolá magában, hogy milyen jó volna annak a helyén feküdni.”⁴⁷ „Óh, hogy irigylem én ezt a szép helyet tetőled! – rebegé Godiva a koporsóra borulva, melyet ott, az ajtó előtt a Szent Mihály lovával együtt letettek.”⁴⁸

Negyedszer a Capriba igyekvő házaspár vonatútján olvashatjuk Godiva halálvágyó gondolatait, melyeket a szomszéd kupéból áthallatszó, férjét és saját magát gyalázó beszélgetések váltanak ki: „Milyen jó volna meghalni.”⁴⁹

Különös, hogy a kiváló „kommunikációs szakértő, Lándory Bertalan látszólag sem nővére, sem felesége „betegségnyelvét” nem érti, sőt nem is ismeri fel a rejtett szenvedés-üzeneteket. Vakfoltok ezek? Vagy olyan fájdalmas lenne a felismerés, saját kapcsolatrendszerének megértése, hogy inkább hártja, kizárja életéből az árulkodó jeleket?

Az, hogy egy beszélgetésben angyalnak nevezett nővéréről, Saroltáról is azt mondja Godivának, hogy ő is „megcsalja”, „mindig hazudik”,⁵⁰ arra utal, hogy lelke legmélyén tisztában van nővére állapotával. „Nekem folyvást azt hazudja, hogy egészséges; régi baja enyhül, ritkábban jön elő, s nem olyan kínzó többé. Csak ámit velem. Én tudom jól, hogy ő nagyon szenved, s rettegek tőle, hogy majd egyszer egészen igaz lesz hozzám. De már azt nem fogja szóval megmondani.”⁵¹

Amikor Godiva ajkán megjelenik „egy csepp vér”⁵², nyugtató, a bajt jelentéktelennek feltüntető szavaival maga Bertalan is hazugságba menekül, ahogyan Godiva is. Godiva hagyja, hogy Lándory elhitesse magával, s látszólag vele is, hogy Capri szigetén minden jobbra fordul. Az oda vezető vonatút azonban megváltoztat mindent. Lándory őszinte könnyei meggyőzik az asszonyt férje szeretetéről és gondoskodó odaadásáról, s ettől megnyugszik. Az, amit ebben a beszélgetésben megoszt a férfival, megerősíti korábbi halálvágyát: „meggyónom neked, hogy eddig én mind azt tettem, ami az életet megrontja: ha valamire azt mondták, ez egészségtelen, ez halálos! Csak azért is tettem. Ezentúl őrizni fogom magamat. Meg akarok gyógyulni. Élni akarok! Teveled sokáig élni, boldogul.”⁵³ – vallja meg Bertalannak Godiva.

A szigeten töltött két évről, a halál előli menekülési kísérlet két évéről az elbeszélőtől sem tudunk meg részleteket. Csak néhány idilli emlékfoszlány kerül elő, melyek a gyászoló férj gondolataiban bukkannak fel, miközben egy hajó fedélzetén felesége ólomkoporsóját nézi.

AZ ELREJTŐZÉS SZÍNTEREI

„Amikor Zsigmond Ferenc Jókai antropológiájáról kezd el beszélni, már jungiánus aspektusokat érint: a kozmosszal, a természettel való misztikus egység megéléséről beszél a Jókai-regények kapcsán.”⁵⁴ Ennek a mély tudásnak és tapasztalatnak a jeleit sok Jókai-regényben megtaláljuk. Elég talán csak két olyan példát említenünk, melyek meghatározó, s egyben archetipikus helyszínei e regénynek is: a tenger⁵⁵ és a szakrális geometriájú szent hely.⁵⁶

Capri szigete a maga természeti valóságában is kifejezi az elrejtőzést, az izolációt, az elszigetelődést. „Lándory Capriba vitte a nejét, hogy ott eltemetkezzék vele élve. Célt ért. Úgy elfelejtették, mintha soha a világon sem lett volna. Senki sem beszélt róla többé. Meghaltak mind a ketten szépen.”⁵⁷

A szigetről haza vezető utat is feleségével teszi meg a férfi, miközben visszatér az életbe, feleségét pedig a családi kriptába kíséri. Az elbeszélő a koporsót is hajónak nevezi; a Capriból való visszatérést tárgyaló fejezet címe: *A két hajó*.⁵⁸ (Lándory nővére még életében megrendeli koporsóját: egy kis csónakot.)⁵⁹

Jókai regényeiben gyakran jelenik meg mitikus erővel a tenger. Ahogyan az élet = utazás gyakori fogalmi metafora, a halál után is utazás vár az emberre.⁶⁰

Amilyen gondosan a Körültáj színhelyét alkotja meg a *Bálványosvárban*,⁶¹ olyan tudással és alaposággal alkotja meg a Lándory-kripta leírását is Jókai (gömbölyű halom, egyiptomi csonka gúla, fenyők, kecskerágó, hárs, méhek⁶² és darazsak⁶³ – a maguk közvetlen és szimbolikus jelentésében is. Sarolta végső nyugalomra helyezésének legmagasztosabb pillanatát így rögzíti az író: „S mikor a gyászmenet közelit, egyszerre előjön a sírbolti méhköpűnek s a darázs-fészkeknek minden szárnyas lakója (bizony nem kegyeletből, hanem a viaszfáklyák szagától ösztönözve), s azoknak az egyesült döngése, amint a koporsó fölött összeverődnek a naptól aranyozott por-

ködben odafenn, olyannak tetszik, mintha valami túlvilági karoknak zöngése zendülne meg a kitalálhatatlan magasságban.”⁶⁴

A családi kripta, ahol Bertalan édesanyja, nővére, s néhány év elteltével felesége, Godiva is nyugszik, a szeretett nők végső elrejtése ezen a megszentelt helyen. Az elbeszélő ezt a helyet otthonnak nevezi, „amelynek az ablakán egyre járnak ki és be a zengő méhek.”⁶⁵

ZÁRÓGONDOLATOK

A regény olyan időkben játszódik, amikor a nyílt, őszinte kommunikáció nem jellemző a felső körökben. A kiegyezés utáni években járunk, a forradalom és szabadságharc után több mint két évtizeddel, amikor nehéz eldönteni, kiben mi lakik, mi mozgatja. Nem általános a bizalom. Ezért is olyan nagy érték a belügyminiszter számára Lándory Bertalan, aki átlát a maszkokon. Csak rápillant az emberre, s annak akaratlan, apró rezdüléseiből „kiolvassa” annak gondolatait. Nagy tapasztalatú „detektív”, akinek semmi nem kerüli el a figyelmét. Felismeri az inkongruens viselkedést, a hazugságot, majd annak minden részletét „kihúzza” a bűnösből, az igazságkeresők kíméletlen szenvedélyével. Elsősorban az arckifejezésekre és a tekintetkommunikációra figyel.

Érdekes ugyanakkor, hogy a regény főhőse saját érzéseire kevés figyelmet fordít. Társát, Godivát erősebb önreflexió jellemzi. A racionális férfi mindössze kétszer mutatja meg mélyről feltörő érzelmeit, mind a kétszer kicsordulnak könnyei.

Foglalkozási szerepében elismert kiválóság, magánéletében ugyanakkor nehezen képes szimmetrikus kapcsolatokra. Nem néz szembe esendőségével, ő az erős férfi, aki mindent kibír, akinek friss gyászát is felülírják az újabb háborús hírek borzalmi. Halott feleségét a túlvilágra viszi a hajó, őt visszahozza az életbe, a történelem színpadára.

IRODALOM

- Bagdy Emőke: *Határmezsgyén. A halál és a gyász*, in: Jelenits István és Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Tanulmányok a vallás és lélektan határterületeiről*. Római Katolikus Kiadó, 1988. 202–227.
- Bényei Péter: *Emlékezésalakzatok és lélektani reprezentáció a Jókai-prózában*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018
- Buda Béla: *A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei*, Budapest, Animula, 1994
- Dahlke, Rüdiger: *Sorsfordulók. Az életválság mint az újrakezdés lehetősége*, Budapest, Officina Nova, 1998
- Ekman, Paul: *Beszédes hazugságok. A megtévesztés árulkodó jelei a politikában, az üzletben és a házasságban*, Budapest, Kelly Kft. 2010
- Hoppál Mihály et al.: *Jelképtár*, Budapest, Helikon, 2004
- Jung, Carl Gustav: *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába*
<https://mek.oszk.hu/02000/02007/html/02.htm>
- Molnár Péter (szerk.): *Nemverbális kommunikáció. Ahol a természet és a kultúra találkozik*, Budapest, Typotex, 2002
- Parák András: *Mintakövető öngyilkosság – a Werther-hatás*, 2018
<https://mindsetpszichologia.hu/mintakoveto-ongyilkossag-a-werther-hatas>

- Ribár János: *Gyászolók lelkigondozása*, in Jelenits István és Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Egymás közt – egymásért. Híd Családsegítő Központ*, Szeged, 1990. 194-229
- Hansági Ágnes: *Irodalmi kommunikáció és műfajiság: a Jókai-próza narrációs eljárásai a romantikától a korai modernségig*, Akadémiai értekezés, 2019
- Spannraft Marcellina: *Archetipusok, szimbólumok, mintázatok Jókai Mór Egy játékos, aki nyer című regényében*, in Korpics Márta – Spannraft Marcellina (szerk.): *Szakraális közösségek, kollektív emlékezet*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2021, 183–206.
- Spannraft, Marcellina: „*Az isten neve irgalom*”. *Szakraális közösségek szimbólumai és rítusai Jókai Mór Bálványosvár című regényében*, in Spannraft, Marcellina; Korpics, Márta; Béres, István (szerk.): *Szakraális és kommunikáció. Források, jelentések és értelmezések*, Budapest, KRE, L'Harmattan, 2022, 93-110.
- Jókai Mór: *A lélekidomár*, Budapest, Akadémiai, 1967
- Jókai Mór: *Mire megvénülünk*, Budapest, Unikornis, 1994
- Jókai Mór: *Utazás egy sírdomb körül*, Budapest, Unikornis, 1995

JEGYZETEK

- 1 Jókai Mór: *A lélekidomár*, Budapest, Akadémiai, 1967, 5.
- 2 Bényei Péter: *Emlékezésalakzatok és lélektani reprezentáció a Jókai-prózában*, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2018, 102.
- 3 Jókai Mór: *Utazás egy sírdomb körül*, Budapest, Unikornis, 1995
- 4 Jókai: *A lélekidomár*, 120.
- 5 Vö. Hansági Ágnes: *Irodalmi kommunikáció és műfajiság: a Jókai-próza narrációs eljárásai a romantikától a korai modernségig*, Akadémiai értekezés, 2019, 69–77.
- 6 „Magyarországon közel két évtizedig tartott az az állapot, amelyben az államhatalom és a nép egymással ellentétben álltak. A szabadságharc korszaka után idegen tisztviselőket, bírákat, s azoknak a gyámolítására, a nép nyelvét nem értő csendőröket hoztak az országra.” Jókai Mór: *A lélekidomár*, 18.
- 7 a regény első, *A két hajó* című fejezetével záruló részének főhősnője
- 8 Bényei: *Emlékezésalakzatok*, 219.
- 9 Bényei: *Emlékezésalakzatok*, 218.
- 10 Jókai: *A lélekidomár*, 5.
- 11 Bényei: *Emlékezésalakzatok*, 218.
- 12 Molnár Péter (szerk.): *Nemverbális kommunikáció. Ahol a természet és a kultúra találkozik*, Budapest, Typotex, 2002, 23.
- 13 Jókai: *A lélekidomár*, 29.
- 14 Uo., 30.
- 15 Jókai: *A lélekidomár*, 29.
- 16 Uo., 62.
- 17 Uo., 76.
- 18 Jókai: *A lélekidomár*, 5.
- 19 Uo., 120.
- 20 Uo., 74.
- 21 lásd *A világon kívül* fejezetcímet Uo., 99.
- 22 Uo., 74.
- 23 Uo. 22.
- 24 Jókai Mórt több regényében is foglalkoztatta a hóhér lelkülete és társadalmi kirekesztettsége, például a *Szép Mikhál* és a *Szomorú napok* című művében.
- 25 Uo., 102.
- 26 Uo., 105.
- 27 Uo., 107.

- 28 Uo., 107.
- 29 Uo., 11.
- 30 Uo., 5.
- 31 Uo., 24.
- 32 Buda Béla: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Budapest, Animula, 1994. 84.
- 33 Paul Ekman: *Beszédes hazugságok. A megtévesztés árulkodó jelei a politikában, az üzletben és a házasságban*, Budapest, Kelly Kft. 2010. 82.
- 34 Jókai: *A lélekidomár*, 42.
- 35 Uo., 42.
- 36 Parák András: *Mintakövető öngyilkosság – a Werther-hatás*, 2018. <https://mindsetpszichologia.hu/mintakoveto-ongyilkosság-a-werther-hatás>
- 37 Vö. Carl Gustav Jung: Bevezetés a tudattalan pszichológiájába <https://mek.oszk.hu/02000/02007/html/02.htm>
- 38 Vö. Jókai Már: *Mire megvénülünk*, Budapest, Unikornis, 1997
- 39 Bényei: *Emlékezésalakzatok*, 204.
- 40 Rüdiger Dahlke: *Sorsfordulók. Az életválság mint az újrakezdés lehetősége*, Budapest, Officina Nova, 1998, 324.
- 41 Jókai: *A lélekidomár*, 77.
- 42 Bagdy Emőke: *Határmezgyén. A halál és a gyász*, in: Jelenits István és Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Tanulmányok a vallás és lélektan határterületeiről*. Római Katolikus Kiadó, 1988. 223.
- 43 Ribár János: *Gyászolók lelkipogozása*, in Jelenits István és Tomcsányi Teodóra (szerk.): *Egymás közt – egymásért*. Híd Családsegítő Központ, Szeged, 1990. 200.
- 44 Buda Béla: *Öngyilkosságveszély – öngyilkosság-megelőzés – a közvetlen környezet szempontjából* előadás, DOTE 2008. 10. 09.)
- 45 Jókai: *A lélekidomár*, 98.
- 46 Uo., 114.
- 47 Uo., 114.
- 48 Uo., 119.
- 49 Uo., 130.
- 50 Uo., 106.
- 51 Uo., 106.
- 52 Uo., 123–124.
- 53 Jókai: *A lélekidomár*, 135.
- 54 Bényei: *Emlékezésalakzatok*, 207.
- 55 Vö. pl. Spannraft Marcellina: Archetípusok, szimbólumok, mintázatok Jókai Mór Egy játékos, aki nyer című regényében, in Korpics Márta – Spannraft Marcellina (szerk.): *Szakrális közösségek, kollektív emlékezet*, Budapest, KRE – L'Harmattan, 2021, 183–206.
- 56 Vö. pl. Spannraft Marcellina: „Az isten neve irgalom”. *Szakrális közösségek szimbólumai és rítusai Jókai Mór Bálványosvár című regényében*, in Spannraft Marcellina; Korpics Márta; Béres István (szerk.): *Szakralitás és kommunikáció. Források, jelentések és értelmezések*, Budapest, KRE, L'Harmattan, 2022, 93–110.
- 57 Jókai: *A lélekidomár*, 135.
- 58 Uo., 137.
- 59 Uo., 116.
- 60 Hoppál Mihály et al: *Jelképtár*, Budapest, helikon, 2004, 111.
- 61 Spannraft Marcellina: „Az isten neve irgalom”. *Szakrális közösségek szimbólumai és rítusai Jókai Mór Bálványosvár című regényében*, in Spannraft, Marcellina; Korpics, Márta; Béres, István (szerk.): *Szakralitás és kommunikáció. Források, jelentések és értelmezések*, Budapest, KRE, L'Harmattan, 2022, 93-110.
- 62 Hoppál Mihály et al.: *Jelképtár*, Budapest, Helikon, 2004, 209.
- 63 Uo., 63.
- 64 Jókai: *A lélekidomár*, 119.
- 65 Uo., 137.